

MÓSER ZOLTÁN

Minek az alfája az ómega?

Néhány gondolat Lajtha Lászlóról

„...az vagyok, aki mindig voltam. Nagyon-nagyon érzékeny, mint egy alig észrevehető vékonyágú hártya, amely a leggyengébb kéz érintésére, fényre, hőre, mozgásra nemcsak reagál, hanem el is tud szakadni.”¹

Amíg Lajtha László népzenei gyűjtését jól ismerem, az összegyűjtött írásainak I. kötetét nagy haszonnal forgattam, addig a zeneszerzőről nem tudtam szinte semmit. És ennek következtében a zeneműveit sem ismertem. Berlász Melindának a népzene kutatóról szóló könyve és Solymosi Tari Emőke tanulmányai alapján kezdtem hozzá a zeneszerző műveinek a megismeréséhez. Ugyanakkor nagy szerencsémre a YouTube-on hozzáférhetővé váltak azok a zenekari felvételek, amelyeket jóval a halála után készítettek.

Elsősorban az érdekelt, hogy ő hogyan sáfárkodott az általa gyűjtött, gazdag népzenei anyaggal! A válasz meglepett. Ellentétben Bartókkal és Kodállal, ő egy egészen más utat választott, amelyet most én – a magam számára a *Bartók-modell* mintájára – elnevezek *Lajtha-modell*nek.

És itt hadd idézzem Lajtha 1948-as előadásszövegének egy szakaszát, melyben a *folklore imaginaire* kérdését járja körül. Ezt a fogalmat fontos megmagyarázni, hiszen Serge Moreux 1949-ben vezette azt be Bartók *Táncszvitje* kapcsán francia nyelven írt könyve második fejezetében,² Lajtha pedig már 1948-ban használatban lévő kategóriaként hivatkozik rá.³ Azért kell megemlítenünk, mert Lajtha a *folklore imaginaire* jelenséget magyarázva határozza meg saját művei magyar jellegét. „Azt, hogy muzsikámnak magyar jellege van, nem tagadom. Nem is lehet másképp. Az anyanyelv, a hazai kultúra determinálja minden művész stílusát. Én is szeretem nemcsak a magyar folklórt, hanem szeretem és ismerem többé-kevésbé jól vagy rosszul Európa, sőt Ázsia és Afrika népeinek zenéjét is. Néha, mintegy mottót, mintegy idézetet, itt-ott beleteszek műveimbe egy-egy kis népdalt vagy népdalutánezatot: magyart, angolt, franciát, sőt másfélét is. Mindezek után hadd jelentsem ki, hogy nem szeretem a folklorisztikus zenét. A népzene gyűjtés elterjedésével egyre több az olyan zeneszerző, aki ilyen vagy olyan népi táncszvitet ír. A népdal azonban nem válthat meg senkit, nem lehet tehetség- és invenciópótlás. Emberétől függ, hogy ki és hogyan tudja használni, és kezében a népdalból drágakő válik-e, vagy pedig megunt, lélek nélküli formula. [...]”

A népdal felé maga a melódia vonzott. Tanulhattam a konzervatóriumban harmóniát, kontrapunktot, hangszerelést, mindent, csak azt nem, hogy hogyan kell egy melódiát írni, hogyan születik egy melódia. Nem akartam utánozni senkit sem. Wagnertől, a nehézkes régi romantikától, az akadémiáktól éppúgy meg akartam szabadulni, mint évfolyamtársaim, Arthur Honegger és Darius Milhaud. A sok, tudatosan megcsinált, sokszor túlkromatizált melódiákkal szemben a népdalban találtam meg a spontaneitást, a tiszta és őszönös éneket.”⁴

•

Egy hosszabb, *Az utak igazsága* című esszé önálló, harmadik része.

Vele kapcsolatban én most egy olyan fára gondolok, amilyent Arany János révén sokszor idézünk: az *idő vén fájára*, leveleire is, de leginkább a gyökereire. Mert Lajtha gyökerei különösek. Édesapja Leitersdorfer Lipót kereskedő volt, aki Lajtha Pálra magyarosította nevét.⁵ Édesanyja Wiesel (Visel) Ida, aki református volt, Erdélyből, a Maros megyei Szolokmároról származott, vagyis Lajtha László gyökerei eléggé szerteágazók voltak. De ő – bár Budapesten született – édesanyja és annak rokonsága révén erdélyinek tartotta magát! Aztán a francia műveltsége révén „latin” is lett: „Bartók, aki a *Trisztánból* nőtt ki, és élete végén is a késői Beethovennel maradt, [...] nagyon szeretett csúfondároskodni, engem valamilyen viszonylatban mindig latinnak nevezett.”⁶

•

Lajtha egész életében népdalokat gyűjtött és zenét szerzett. Nem véletlen nevezik a 20. század egyik legjelentősebb zeneszerzőjének. A zeneszerző Lajthával számos jelentős tanulmány foglalkozik – ezek bárki számára hozzáférhetők –, de bennünket elsősorban itt az ember érdekel, és a három kortárs zeneszerző, Bartók, Kodály és Lajtha egymás közötti viszonya, kapcsolata.

Kodály egyik vallomásában szól arról, hogy mindig együtt említik Bartókkal. „Aki azonban nem rest, hogy közelebbről szemügyre vegye néhány művünket, csakhamar felismeri, hogy mennyire különbözőek, noha kiindulásunk közös volt, és a népzene mindkettőnkre nagy hatást tett. Kettőnkénél azonban megmutatkozik, hogy mily különböző módon reagálhat két ember egyazon jelenségre. Volt egy harmadik társunk is, az 1963-ban meghalt Lajtha László, ő is népdalgyűjtő volt, és Bartók tanítványa meg az enyém. Ő aztán megint csak egészen másféleképpen reagált a népzeneire. Sokáig élt Párizsban, a franciák a párizsi iskolába sorolják. Műveiben azonban félreismerhetetlenek a magyar nyomok. Természetesen egy másfajta személyiség megnyilvánulásaival keveredve, következképp összetéveszthetetlenül.”⁷

•

Hogy milyen viszony volt Bartók és Lajtha között – a tíz év az egy generációs különbség! –, arról részletes tanulmány olvasható Solymosi Tari Emőkéétől. Mivel az írás megtalálható az interneten, itt csak a végét idézem: „Lajtha világosan megfogalmazza, miben érzi rokonnak saját népzeneéhez való viszonyát, valamint a nemzeti alapon nyugvó nemzetköziségről vallott gondolatait Bartókéval. [...] Bár a Bartók-életrajzok nem vagy alig említik meg Lajtha László nevét, és a Lajthairodalomban is csak elszórtan, esetlegesen jelennek meg a kettejük kapcsolatára utaló adatok, valószínűleg nemcsak a fiatalabbik, hanem az idősebbik mester számára is értékes és inspiráló volt ez az emberi és művészi kapcsolat.”⁸

„...Bartókot igen szerettem, ő is engem – vallotta. – Viszonyunk olyan jó volt, hogy erről sohasem beszéltünk, egymás kompozícióiról is csak keveset, és minden egyéb a tudatalatti szintjén maradt. Helyesebben nem is a tudatalatti, hanem a szándékosan ki nem mondott szintjén. Egy példa erre: Bartók *IV. quartettjében* nagyon sok a kettősfogás. A mű előadása után együtt vacsoráztunk. Hozzám fordult: mit szól hozzá? Ugye, jó tömör? Csak később válaszoltam határozottan a kérdésre, mikor a mű már megjelent, mondván, ez rossz quartett, át kellene írni kettős vonószenekarra. Egy darabig hallgatott, s nézte a kottát. Emlékszem, ujjal mutogattam egy-egy helyre, mire nála szokatlan gesztussal vállamra tette a kezét – alacsonyabb volt nálam –, és azt mondta: »Igaz, van, csinálja meg maga!«

Első suite-jének zongorakivonatát is én csináltam mint fiatalember, s megcsináltam volna azt is, de nem tettem meg. Akkor már az én zenekari hangzásom egészen más volt, mint az övé. Nem bírtam a keménységet, és a színek, a gyengéd-ség vonzott.”⁹

•

Végül hadd idézzem a Nyugatban megjelent, a népdalról és a népművészetről szóló előadásának befejező gondolatát, bár kissé szomorú, de el kell fogadnunk: „Minden népművészeti stílus él egy darabig, és azután meghal. A régi magyar népzenei stílus már halódik; mi, gyűjtők romok között járunk. Igaz, hogy igen szép faragványokat találunk, de ez a világ már a régmúlt világa; amint egy népművészet elvesztette spontaneitását, feltámasztani többé nem lehet. Egy módja van, hogy ez a népzene tovább éljen: divatba kell jönnie.”¹⁰ Ehhez kellett elsősorban Kodály, Bartók meg Lajtha László, őket pedig sokan követték! És amikor már úgy látszott, hogy a pusztulás megállíthatatlan, a hetvenes évek elején a *Felszállott a páva* vetélkedővel és a táncházmozgalom megszületésével újra divatba jött.

•

Engem bizony meglepett, amikor Erdélyi Zsuzsanna visszaemlékezésében arról olvastam, hogy a gyűjtőutak idején Lajtha milyen gyakran emlegette Watteau egyik leghíresebb képét, a *L'embarquement pour l'île de Cythère*-t (*Indulás / Hajóraszállás Küthéra szigetére*, 1717). A kép témája egy kortárs darabból származik. Egy csapat embert – szerelmes párokat – ábrázol, akik Cythère, a Szerelem szigete felé indulnak. Ebben a hasonlatban talán fontos volt a Párizsra való utalás is (hiszen ott, a Louvre-ban látható ez a festmény), de Erdélyi Zsuzsanna elsősorban azt érezte ki ebből, hogy a komponista számára ez a festmény volt a „képi megfogalmazása egy távoli, ködös, misztikus, szép és békés világnak, ahová el lehet vonulni”.¹¹

Rausch-Molnár Luca a 2024-es doktori értekezését e mű értelmezésével zárja. Ugyanis nem mindegy, hogyan „olvassuk” ezt a képet! Hisz az olvasat határozza meg, hogy „a néző mit lát a képen: a Küthéra (Cythère) szigetére tartó, ott partra szálló vagy onnan távozó zarándokokat”. Vajon – és ez fontos – a képet nézők „az utazás mely szakaszában látják a zarándokokat: a reményteli indulás, az örömteli megérkezés vagy a melankolikus távozás pillanatában? Az értelmezés azt is meghatározza, hogy a szerzők melyik kikötőt látják a képen: azt a kikötőt, ahonnan a zarándokok elindulnak, vagy Küthéra szigetének kikötőjét. Hiszen ha valóban a szerelem tökéletes szigete az, amit a festmény ábrázol, akkor az soha nem található meg – sem a valóságban, sem az irodalom világában, a melankólia tehát nem a festményen jelenik meg, hanem a néző lelkében. Ha azonban a Zarándoklást úgy értelmezzük, mint a szigetre való indulás ábrázolását, akkor a csodálatos sziget ígérete és a megtalálás reménye adja a zarándokoknak – és a nézőknek is – a boldogságérzetet.”¹²

Szinte biztos, hogy a festményen látható szigetre való elindulás volt az, amely Lajtha Lászlót meghihtette és amelyet a lelkében zárt. És ez a lélek itt maradt velünk: ismerjük meg életét, életútját, műveit – a Boldogság Szigete felé zarándokolva, ha lehet.

JEGYZETEK

¹ ERDÉLYI Zsuzsanna, *Lajtha László emlékére*, Muzsika, 1972/7, 5.

² Serge MOREUX, *Bela Bartok. Sa vie – ses oeuvres – son langage*, Párizs, 1949. Moreux könyvének előszavát Arthur Honegger írta.

³ Moreux a könyv alapját képező beszélgetéseket 1938-ban folytatta Bartókkal. VIKÁRIUS László, „»Real« and »Imaginary« Folklore in Béla Bartók's Music” = *The International Bartók Music Festival and Symposium*, szerk. ALKAYAENER, Hacettepe University, Ankara, 2016, 81–84., 83.

⁴ *Lajtha László összegyűjtött írásai I.*, 134. Berlász, Melinda, ed. (1992)

⁵ A jeles építész, Lajta Béla Lajtha László zeneszerző-népzene kutató nagybátyja volt. (Nevük írásmódja azért tér el, mert amikor a Lajtha család áttért a „Lajtha” írásmódra, Lajta Béla már meghalt.)

⁶ ERDÉLYI, *i. m.*, 4.

⁷ *Visszatekintés III.*, 571.

⁸ SOLYMOZI TARI Emőke, „Bartók [...] mindig latinnak nevezett”, <https://www.parlando.hu/Solymosi-Lajtha1.html>

⁹ ERDÉLYI, *i. m.*, 5.

¹⁰ *Nyugat*, 1933/1. (Ez lényegében egy érdekes vita-előadás publikált anyaga volt, több vitapartner hozzászólásával.)

¹¹ Idézi: Solymosi Tari Emőke. A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság II. tudományos konferenciáján a Régi Zeneakadémia Liszt Ferenc Termében 2002. október 25-én elhangzott előadás részben átdolgozott szövege.

¹² https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/12113/3/Rausch_Molnar_Luca_TEZIS_HUN.pdf